

سنجش اثر سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی بر شاخصهای عملکرد کتابخانه‌ای

مورد مطالعه، کتابخانه‌های عمومی شهر تهران

زینب صفوی^۱

سیامک محبوب^۲

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش، بررسی سنجش اثر سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران بر شاخصهای عملکرد کتابخانه‌ای (امانت، عضو و مراجعه) است. روش: در این پژوهش از روش پیمایشی استفاده شده است. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه عینی سواد اطلاعاتی است. این پرسشنامه‌ها در بین کتابداران ۳۲ کتابخانه عمومی شهر تهران که به صورت تصادفی خوشه‌ای انتخاب شده بودند، توزیع شد. از بین ۱۰۰ پرسشنامه که بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در شهر تهران توزیع گردید، ۸۶ پرسشنامه برگشت داده شد. همچنین، آمار ۳ شاخص «امانت»، «عضو» و «مراجعه» مربوط به سال ۱۳۸۹ کتابخانه‌ها نیز استخراج گردید. برای تعیین اثر سواد اطلاعاتی بر این شاخصها، از فرمول ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. یافته‌ها: نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داد کتابداران شاغل در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران در مهارت اول در سطح متوسط؛ در مهارتهای دوم، سوم و چهارم بالاتر از سطح متوسط و در مهارت پنجم از مهارتهای سواد اطلاعاتی در سطحی پایین‌تر از حد متوسط قرار دارند. در مجموع، با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان گفت سواد اطلاعاتی کتابداران

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی Safavi2009@gmail.com

۲. کارشناس اداره کل پژوهش و نوآوری نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور Daniz60101@gmail.com

کتابخانه‌های عمومی شهر تهران بالاتر از سطح متوسط است. با وجود این، بین سواد اطلاعاتی کتابداران با شاخصهای عملکرد مورد نظر، همبستگی مشاهده نشد. اصالت/ارزش: در نوشته‌های چندی به میزان سواد اطلاعاتی کتابداران توجه شده است، اما به اینکه این سواد در ارائه خدمات کتابخانه‌ای چه تأثیری داشته توجهی نشده است. این مقاله اثری است که نشان می‌دهد بین سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران و شاخصهای عملکرد کتابخانه‌ای آنها رابطه معنادار وجود ندارد. همزمان، نشان می‌دهد سطح مهارت‌های سواد اطلاعاتی جامعه مورد بررسی در برخی موارد متوسط و در برخی موارد بالاتر از متوسط است.

کلیدواژه‌ها: سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی، شاخصهای عملکرد کتابخانه

مقدمه

تا پیش از قرن نوزدهم، داشتن سواد فقط برای طبقه نخبه قدرتمند و به طور قابل ملاحظه‌ای برای طبقه اعیان و روحانیون، قابل دسترس بوده است. اما پس از این دوره بر اساس یک ایدئولوژی جهانی، سواد به عنوان یک مهارت عمومی، هدف اصلی آموزش و پرورش به شمار آمد (عینی، ۱۳۸۸). در طول تاریخ، سواد معنای متعددی به خود گرفته است. مفهوم سواد از بی‌سوادی مطلق، یعنی وضعیتی که فرد نمی‌تواند بخواند و بنویسد، آغاز می‌شود و تا سوادهای مختلفی که امروزه تعریف می‌شود، گسترش می‌یابد. آخرین معنایی که برای سواد در نظر گرفته شده، سواد اطلاعاتی گره است. سواد اطلاعاتی قابلیت است که فرد را در دسترسی مفید و مؤثر به اطلاعات، ارزیابی انتقادی آن و استفاده دقیق و خلاق از اطلاعات به دست آمده به منظور رفع نیاز اطلاعاتی خویش، توانمند می‌سازد (سراج، ۱۳۸۳).

سواد اطلاعاتی و جامعه اطلاعاتی

مفهوم «سواد اطلاعاتی» در سال ۱۹۷۴ توسط «پائول زورکوفسکی»^۱ طرح گردید

1. Paul Zurkowski.

(Wen و shih، 2006). این مفهوم در مقاطع مختلفی با مفهوم جامعه اطلاعاتی گره خورده است. چنان‌که «کولثاو»^۱ بر این باور است که ادامه طیف معنای مفهوم سواد تا این مرحله، الزامی است که جامعه اطلاعاتی بر ما تحمیل کرده است. از نظر این نوع جامعه، فردی باسواد تلقی می‌شود که بتواند اطلاعات مورد نیاز خود را مکان‌یابی و تحلیل و از آنها در جهت حل مشکلات روزمره خود استفاد کند (نشاط و حری، ۱۳۸۳).

«کونگ»^۲ (۲۰۰۷) مبتنی بر تعریفهای جامعه اطلاعاتی و نقش فرد در آن، سواد اطلاعاتی را فرایند ایجاد ظرفیتی می‌داند که به موجب آن آموزنده و به گونه‌ای ظرفیت خود را توسعه می‌دهد که بتواند به صورت آزادانه و جمعی، از جامعه اطلاعاتی و جامعه جهانی بهره جوید و در آن همکاری نماید.

در تعریف دیگر، سواد اطلاعاتی شامل شناخت نیازهای اطلاعاتی خود، مهارت تشخیص، مکان‌یابی، سازماندهی، ارزیابی و استفاده مؤثر از اطلاعات است که فرد برای حل مسائل و مشکلاتش مورد استفاده قرار می‌دهد. این مهارتها پیش نیاز مشارکت مؤثر در جامعه اطلاعاتی و از جمله حقوق پایه افراد برای فراگیری مادام‌العمر به شمار می‌رود. آموزش سواد اطلاعاتی، مهم‌ترین راه برای انتقال مهارت لازم در استفاده از اطلاعات و توانمندسازی افراد جامعه برای زندگی در جامعه اطلاعاتی است (پربرخ، ۱۳۸۶).

چنان‌که از تعریفهای بالا بر می‌آید، سواد اطلاعاتی یک مهارت برای استفاده از اطلاعات است که فراگیری آن یکی از ضروریات زیستن در جامعه اطلاعاتی و به عنوان یکی از حقوق پایه شهروندان جامعه اطلاعاتی مطرح است. سواد اطلاعاتی به فرد توانایی می‌بخشد. چنین فردی از جستجوی دانش لذت برده و به هیجان می‌آید. این مهارت نه تنها افراد را برای فراگیری مادام‌العمر آماده می‌کند، بلکه موجب می‌شود

1. Kulthou.

2. Kong.

آنها از موفقیت در تأمین نیازهای اطلاعاتی لذت ببرند. افزون بر این، ثمربخش بودن جستجویی که این افراد برای کسب اطلاعات انجام می‌دهند، تشویقی برای ادامه فراگیری در سراسر زندگی‌شان خواهد بود (پریخ، ۱۳۸۶). از طرفی، دسترسی به اطلاعات با کیفیت بالا در اینترنت، پتانسیل زیادی برای موفقیت در جامعه اطلاعاتی ایجاد می‌کند (کونگ، ۲۰۰۷) و اساساً سواد اطلاعاتی پیش‌نیاز یادگیری مادام‌العمر است (پریخ و عباسی، ۱۳۸۳).

همراه با بازتعریف‌های مختلفی که از مفهوم سواد اطلاعاتی صورت گرفت، کتابداران بسیاری در سراسر دنیا فراگیری و آموزش این مهم را به عنوان یک مهارت اساسی، در دستور کار خود قرار داده‌اند. این موضوع از این اعتقاد ناشی می‌شود که سواد اطلاعاتی یکی از ضروریات زیست‌جهانی است که به شکل جامعه اطلاعاتی درآمد است (دویل^۱، ۱۹۹۴) و از پایه‌های اساسی یادگیری مادام‌العمر به شمار می‌رود. از این رو، بر هر فردی که در چنین جامعه‌ای زندگی می‌کند، لازم است سواد اطلاعاتی را فرا بگیرد. با توجه به این موضوع و اینکه کتابخانه‌های عمومی با توجه به دامنه مخاطبان خود می‌توانند یکی از مهم‌ترین عناصر تبدیل افراد جامعه به باسوادان اطلاعاتی به شمار آیند، سواد اطلاعاتی به عنوان یک بخش مهم از تواناییهای کتابداران کتابخانه‌های عمومی، به شمار می‌آید (شمنت^۲، ۲۰۰۲، ص ۵۲۶).

پیشینه پژوهش

«تفرشی و انگورج تقوی» (۱۳۸۷) میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تهران را بررسی کردند. یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان داد سطح سواد اطلاعاتی کتابداران در حد متوسط بوده و در حد مطلوبی قرار ندارد. به طور کلی، عدم آشنایی کامل کتابداران با روشهای مختلف تحقیق، نبود تسلط کافی به متون انگلیسی، آشنایی نداشتن کامل آنها

1. Doyle, C.

2. Schement, J. R.

با ابزارهای جستجو و بازیابی منابع اطلاعاتی، نداشتن مهارت‌های کافی در استفاده از رایانه، تأثیر منفی بر رشد سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران گذاشته است که از مهم‌ترین موانع دستیابی به اطلاعات هستند.

«رضوان، کوبی و بیگدلی» (۱۳۸۸) به بررسی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان به منظور شناسایی نقاط قوت یا ضعف احتمالی آنها پرداخته و به این نتیجه رسیدند که سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی مورد بررسی، در وضعیت مناسب و مطلوبی نیست. در این پژوهش، بیشترین ناتوانی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان مربوط به مهارت‌های استفاده از منابع الکترونیکی و اینترنت معرفی شده است.

«علیزاده جدیدی و قاضی‌زاده» (۱۳۹۰) به بررسی سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان مازندران و تأثیر آن بر برون‌دادهای علمی آنان پرداخته و به این نتیجه رسیدند که رشته تحصیلی کتابداران، بر میزان سواد اطلاعاتی آنان مؤثر است. همچنین، اکثر آنها (۸۵/۷۱٪) هیچ اثری منتشر شده‌ای اعم از کتاب، مقاله و ... ندارند و ۷۱٪ حتی توانایی ارائه برون‌داد علمی را در خود نمی‌بینند.

«اسکوو»^۱ (۲۰۰۴) در مقاله‌ای با عنوان «سواد اطلاعاتی و نقش کتابخانه‌های عمومی» می‌نویسد: کتابخانه عمومی نوعی از انواع کتابخانه‌ها هستند که مرتبط با سواد اطلاعاتی و آموزش مادام‌العمر می‌باشند. این نوع از کتابخانه‌ها نه تنها در فراهم کردن پاسخهای آماده و دسترسی به منابع، بلکه در زمینه آموزش افراد نیز نقش مهمی را ایفا می‌کنند که شامل فرایند تولید دانش برای مخاطبان خود در همکاری با سایر ذی‌نفعان است.

«جولین و برو» (۲۰۰۵) در مقاله خود به بررسی ملی آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی شهری و روستایی در کانادا و نگرش کتابداران عمومی نسبت به

1. Skov.

2. Julien and Breu.

این خدمات پرداختند. این پژوهشگران در مقاله خود می‌نویسند: «این مقاله مرحله اول بررسی نقش بالقوه و بالفعل کتابخانه‌های عمومی کانادا در توسعه مهارت‌های عمومی سواد اطلاعاتی است». با وجود نیاز مبرم به توسعه چنین مهارت‌هایی و انتظاری که از کتابخانه عمومی در ایفای این نقش می‌رود، تجربیات واقعی کتابداران عمومی و مراجعه‌کنندگان به این کتابخانه ممکن است تأثیری بیش از انتظار داشته باشد. بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک مؤسسه غیرانتفاعی و ذی‌نفع اصلی، سیاست اطلاع‌رسانی دولت فدرال را پیش می‌برد.

«ایو، گروت و اشمیت»^۱ (۲۰۰۷) به بررسی، گسترش و بهبود روش‌هایی پرداختند که بر روند آموزش و یادگیری مراجعه‌کنندگان بزرگسال به کتابخانه‌های عمومی مؤثر بود. نتایج این پژوهش نشان داد کتابخانه‌ها نقش چشمگیری در آموزش سواد اطلاعاتی و مهارت‌های آن به بزرگسالان دارند. موارد بالا نشان می‌دهند سواد اطلاعاتی برای کتابداران کتابخانه‌های عمومی ضروری تشخیص داده شده است و تصور می‌شود این نوع مهارت‌ها باید بر عملکرد کتابداران کتابخانه‌های عمومی در خدمت‌دهی به مراجعان، تأثیر مثبت داشته باشد.

بیان مسئله

با توجه به تأکیدی که بر اهمیت سواد اطلاعاتی چه برای کتابداران و چه برای افراد جامعه وجود دارد، این پرسش مطرح است که سواد اطلاعاتی چه نقشی می‌تواند بر عملکرد کتابخانه‌ها و زندگی یک فرد داشته باشد؟

با نگاهی به سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نهاد کتابخانه‌های عمومی، مشخص می‌شود این نهاد مفهوم سواد اطلاعاتی را با گنجاندن یادگیری مادام‌العمر به عنوان یکی از ارکان سند، پذیرفته است (۱۳۸۸). از طرف دیگر، در همان سند عنوان کرده است که این نهاد و کتابخانه‌های آن در صدد قرار گرفتن در بین ۱۵ کشور جهان در زمینه کتابخانه‌های

1. Eve, Groot and Schmidt.

عمومی است و تحقق این هدف را در چهار شاخص فضا، امانت، عضویت و مجموعه، برای خود متصور شده است.

بیشتر نیز گفته شد به عنوان یک ایده کلی و جهانی، سواداطلاعاتی یک بخش مهم از تواناییهای کتابداران کتابخانه‌های عمومی به شمار می‌آید.

با توجه به شرح بالا، پرسش مسئله‌ای این پژوهش، این است که ایده جهانی سواداطلاعاتی برای کتابداران کتابخانه‌های عمومی، می‌تواند برای کتابداران کتابخانه‌های عمومی نهاد نیز صادق باشد؟ به بیانی دیگر، آیا کمیّت و کیفیت سواداطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی بر عملکرد آنان اثر مثبت دارد؟

روش پژوهش

در این پژوهش از روش پیمایشی در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران استفاده شد. از بین دو پرسشنامه عینی و خوداظهاری برای سنجش سواد اطلاعاتی، از پرسشنامه عینی استفاده گردید، زیرا در مقایسه با پرسشنامه خود اظهاری، تنها کسی می‌تواند به گزاره‌های این پرسشنامه پاسخ دهد که این دانش را داشته باشد. بنابراین، ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه عینی سنجش سواداطلاعاتی است که با الهام از پرسشنامه استاندارد سنجش سواد اطلاعاتی دانشجویان^۱، تنظیم گردید.

پرسشنامه شامل ۵۴ سؤال است. این پرسشنامه به گونه‌ای طراحی شده است که برای برخی از سؤالات بیش از یک پاسخ صحیح در نظر گرفته شده است و شیوه نمره‌دهی به آن بر اساس تعداد پاسخهای صحیح به هر سؤال است. برای مثال، به سؤالی که ۲ پاسخ صحیح دارد، نمره ۲ داده شده است. در این پرسشنامه، برای مهارت اول ۱۲ نمره، مهارت دوم، سوم، چهارم و پنجم به ترتیب ۲۰، ۱۷، ۲۰ و ۱۷ نمره در نظر

۱. سیامک، مرضیه (۱۳۸۶). «تدوین استاندارد برای سنجش سواد اطلاعاتی دانشجویان مقطع کارشناسی و آزمون آن بر روی دانشجویان دانشگاه فردوسی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی، مشهد.

گرفته شده است. بدین ترتیب، به کسی که به کل سؤالها پاسخ صحیح داده باشد، نمره ۸۶ داده می‌شود. پرسشنامه‌ها در بین کتابداران ۳۲ کتابخانه عمومی شهر تهران که به صورت تصادفی خوشه‌ای انتخاب شده بودند، توزیع شد. از بین ۱۰۰ پرسشنامه که بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در شهر تهران توزیع شد، ۸۶ مور برگشت داده شد.

آمار مربوط به شاخصهای کتابخانه‌ای مربوط به یک سال منتهی به پژوهش (۱۳۸۹) گردآوری و در سه شاخص «عضویت»، «امانت» و «مراجعه» به عنوان شاخصهای عملکرد کتابخانه‌ای در نظر گرفته شد. دو شاخص «عضویت» و «امانت» از سند چشم‌انداز استخراج شده بود (شاخص «فضا» و «مجموعه» نمی‌تواند از سواد اطلاعاتی کتابداران تأثیر پذیرد) و شاخص «مراجعه» نیز به عنوان یک شاخص مهم و اثرگذار در عملکرد کتابخانه به عنوان شاخص سوم در نظر گرفته شد.

میانگین تعداد امانت، عضویت و مراجعه افراد به هر یک از کتابخانه‌های مورد بررسی در طی یک سال به صورت جداگانه محاسبه گردید. در کنار این سه شاخص، میانگین نمره سواد اطلاعاتی کتابداران هر کتابخانه به عنوان سطح سواد اطلاعاتی آن کتابخانه در نظر گرفته شد و در کنار شاخصهای سه‌گانه قرار گرفت. در ادامه، همبستگی بین میانگین سواد اطلاعاتی هر کتابخانه با شاخصهای عملکرد آن کتابخانه محاسبه گردید. در این پژوهش «امانت»، «مراجعه» و «عضویت» در کتابخانه‌های عمومی شهر تهران در طی یک سال (۱۳۸۹) بررسی شد. برای بررسی تأثیر سواد اطلاعاتی بر شاخصهای عملکرد کتابخانه‌ای، از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

با جمع‌بندی داده‌های پرسشنامه‌ها، یافته‌های این پژوهش در سه بخش ارائه می‌شود. بخش اول مربوط به توصیف جامعه مورد مطالعه از نظر ویژگیهای جمعیت‌شناختی؛ بخش دوم مربوط به سطح سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران و

بخش سوم پاسخ به سؤال اساسی پژوهش است.

بخش اول: ویژگیهای جمعیت‌شناختی

۸۶ پرسشنامه تکمیل شده مشخص کرد ۷۱/۴٪ از پاسخ‌دهندگان (کتابداران کتابخانه‌های مورد بررسی) را زنان و ۲۸/۶٪ را مردان تشکیل می‌دهند. ۴۸/۱٪ از کتابداران در رشته کتابداری و ۵۱/۹٪ نیز در رشته‌های غیر از کتابداری تحصیل کرده‌اند. همچنین ۷/۸٪ از آنان دارای مدرک تحصیلی دیپلم، ۱۹/۵٪ کاردانی، ۶۶/۲٪ کارشناسی و ۶/۵٪ نیز دارای مدرک کارشناسی ارشد می‌باشند.

بخش دوم: سطح سواداطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی

در این بخش، سطح سواداطلاعاتی کتابداران در ۵ مهارت مرتبط با سواداطلاعاتی، به شرح ذیل در جدول ۱ خلاصه شده است:

- مهارت ۱: تشخیص ماهیت و گستره اطلاعات مورد نیاز
- مهارت ۲: آشنایی با روشهای بازیابی اطلاعات و چگونگی دسترسی به اطلاعات
- مهارت ۳: توانایی ارزیابی و تشخیص اطلاعات معتبر و موثق از غیر آن
- مهارت ۴: توانایی ترکیب اطلاعات قبلی با اطلاعات جدید و تولید دانش جدید
- مهارت ۵: میزان آشنایی با بحث حق مؤلف و رعایت اصول اخلاقی در دسترسی به اطلاعات

جدول ۱. آزمون t تک نمونه‌ای مربوط به مهارتهای ۵گانه سواد اطلاعاتی

| مهارت | میانگین آزمون | T | df | سطح معناداری | تفاضل میانگین | |
|---------|---------------|--------|----|--------------|---------------|-------------|
| | | | | | حد پایین | حد بالا |
| مهارت ۱ | ۶ | ۰/۶۰۳ | ۳۱ | ۰/۵۵۱ | ۰/۱۸ | -۰/۴۴ -۰/۸۲ |
| مهارت ۲ | ۱۰ | ۱۰/۳۹۲ | ۳۱ | ۰/۰۰۰ | ۳/۳۳ | ۲/۶۸ ۳/۹۹ |

| مهارت | میانگین آزمون | T | df | سطح معناداری | تفاضل میانگین | سطح زیر منحنی | |
|---------|---------------|--------|----|--------------|---------------|---------------|---------|
| | | | | | | حد پایین | حد بالا |
| مهارت ۳ | ۸/۵ | ۳/۴۱۲ | ۳۱ | ۰/۰۰۲ | ۱/۰۲ | ۰/۴۱ | ۱/۶۳ |
| مهارت ۴ | ۱۰ | ۳/۹۹۶ | ۳۱ | ۰/۰۰۰ | ۱/۹۹ | ۰/۹۷ | ۳/۰۱ |
| مهارت ۵ | ۸/۵ | -۴/۶۸۴ | ۳۱ | ۰/۰۰۰ | -۱/۵۹ | -۲/۲۸ | -۰/۸۹ |

در کلیه جدولهای میانگین، نمره کل مهارت مورد نظر در پرسشنامه تقسیم بر ۲ است.

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد t مشاهده شده برای ماهیت و گستره اطلاعات در سطح آلفای ۰/۵، معنادار نیست. به عبارتی، بین میانگین مشاهده شده و میانگین آزمون تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود. بر این اساس، می‌توان گفت تشخیص ماهیت و گستره اطلاعات مورد نیاز در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران، در حد متوسط است.

برای مهارت ۲، t مشاهده شده در سطح آلفای ۰/۵ معنادار می‌باشد. به عبارتی، بین میانگین مشاهده شده و میانگین آزمون، تفاوت معناداری مشاهده می‌شود؛ یعنی میانگین روشهای بازیابی اطلاعات و چگونگی دسترسی به اطلاعات به طور معناداری از میانگین آزمون بالاتر است. می‌توان گفت، روشهای بازیابی اطلاعات و چگونگی دسترسی به اطلاعات در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران، از سطح متوسط بالاتر است.

همچنین، جدول ۱ نشان می‌دهد t مشاهده شده برای توانایی ارزیابی و تشخیص اطلاعات معتبر و موثق از غیر آن در سطح آلفای ۰/۵ معنادار است. به عبارتی، بین میانگین مشاهده شده و میانگین آزمون تفاوت معناداری مشاهده می‌شود؛ یعنی میانگین توانایی ارزیابی و تشخیص اطلاعات معتبر و موثق از غیر آن به طور معناداری از میانگین آزمون بالاتر است. می‌توان گفت، توانایی ارزیابی و تشخیص اطلاعات معتبر و موثق از غیر آن در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران، از سطح متوسط

بالاتر است.

جدول ۱ پیرامون توانایی ترکیب اطلاعات قبلی با اطلاعات جدید و تولید دانش جدید، نشان می‌دهد t مشاهده شده در سطح آلفای ۵٪ معنادار است. به عبارتی، بین میانگین مشاهده شده و میانگین آزمون، تفاوت معناداری مشاهده می‌شود؛ یعنی میانگین توانایی ترکیب اطلاعات قبلی با اطلاعات جدید و تولید دانش جدید، به طور معناداری از میانگین آزمون بالاتر است. می‌توان گفت، توانایی ترکیب اطلاعات قبلی با اطلاعات جدید و تولید دانش جدید در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران، از سطح متوسط بالاتر است.

همچنین، با توجه به اندازه میانگین مشاهده شده و میانگین آزمون درباره آشنایی کتابداران با حق مؤلف و رعایت اصول اخلاقی در دسترسی به اطلاعات، می‌توان گفت این مهارت در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران، از سطح متوسط پایین‌تر است. با جمع‌بندی امتیازهای ۵ مهارت سواد اطلاعاتی، وضعیت کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران مطابق جدول ۲ می‌باشد.

جدول ۲. آزمون t تک نمونه‌ای مربوط به سواد اطلاعاتی

| ۴۳ = میانگین آزمون | | | | | | متغیر |
|--------------------|----------|---------------|--------------|----|-------|---------------|
| سطح زیر منحنی | | تفاضل میانگین | سطح معناداری | df | T | |
| حد بالا | حد پایین | | | | | |
| ۷/۵۶ | ۲/۴۸ | ۵/۰۲ | ۰/۰۰۰ | ۳۱ | ۴/۰۳۴ | سواد اطلاعاتی |

جدول ۲ نشان می‌دهد t مشاهده شده برای سواد اطلاعاتی در سطح آلفای ۵٪ معنادار می‌باشد. به عبارتی، بین میانگین مشاهده شده و میانگین آزمون، تفاوت معناداری مشاهده می‌شود؛ یعنی میانگین سواد اطلاعاتی به طور معناداری از میانگین آزمون بالاتر است و می‌توان گفت سواد اطلاعاتی در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران، از سطح متوسط بالاتر است.

بخش سوم: پاسخ به سؤال اساسی پژوهش

پرسش اساسی این پژوهش این بود که «آیا سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی تأثیری بر عملکرد کتابخانه‌های عمومی دارد؟» بر این اساس، میانگین نمره به دست آمده برای هر یک از شاخصهای «امانت»، «عضویت» و «میزان مراجعه» اعضا به کتابخانه‌های مورد بررسی در طی یک سال محاسبه گردید و در کنار میانگین نمره سواد اطلاعاتی در هر کتابخانه قرار گرفت. سپس با آزمون همبستگی پیرسون، رابطه آنها بررسی شد که خلاصه این آزمون در جدول ۴ آمده است.

جدول ۳. میزان امانت، عضو، مراجعه و میانگین سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی تهران

| ردیف | کتابخانه | عضو | مراجعه | میانگین سواد اطلاعاتی | ردیف | کتابخانه | عضو | میانگین سواد اطلاعاتی |
|------|----------|---------|---------|-----------------------|------|----------|---------|-----------------------|
| ۱ | ۳۵۰/۵۸ | ۳۰۷/۰۸ | ۲۱۹/۸۳ | ۲۸ | ۱۷ | ۱۱۲۸/۷۵ | ۵۲۴/۴۲ | ۱۲۰۲/۴۲ |
| ۲ | ۱۲۶۲/۵ | ۳۴۷۲/۲۵ | ۲۸۲۸/۹۲ | ۴۷/۵ | ۱۸ | ۶۴۰۶/۹۲ | ۱۳۶۲/۲۵ | ۹۸۱۹ |
| ۳ | ۳۰۸/۴۲ | ۵۶۲/۱۷ | ۱۵۲۵/۸۳ | ۴۰ | ۱۹ | ۱۷۸۰/۰۸ | ۲۵۱۵/۱۷ | ۳۵۲۶/۰۸ |
| ۴ | ۳۸۰۵ | ۱۸۰۳/۳۳ | ۴۲۳۱/۶۷ | ۵۶/۶۷ | ۲۰ | ۱۴۹۲/۶۷ | ۲۰۸۷/۵۸ | ۲۲۱۵/۳۳ |
| ۵ | ۱۰۸۴/۲۵ | ۷۹۸/۵۸ | ۱۷۷۵ | ۴۰/۳۳ | ۲۱ | ۹۲۰/۷۵ | ۴۹۶ | ۱۲۲۸/۴۲ |
| ۶ | ۶۸۳/۸۳ | ۷۹۶/۸۳ | ۵۹۳/۴۲ | ۴۷/۵ | ۲۲ | ۳۰۳۶/۵ | ۱۶۶۱/۸۳ | ۵۳۹۰/۹۲ |
| ۷ | ۱۳۴۲/۵۸ | ۲۰۶۶/۲۵ | ۳۸۳۳/۵۸ | ۴۷/۳۳ | ۲۳ | ۱۳۴۲/۹۲ | ۲۲۹۶/۷۵ | ۵۸۲۸/۴۲ |
| ۸ | ۱۴۱۶/۹۲ | ۱۰۳۳/۵ | ۱۳۳۶ | ۴۳ | ۲۴ | ۱۷۸۵/۰۸ | ۱۹۶۳/۷۵ | ۱۶۷۵/۸۳ |
| ۹ | ۵۰۶/۵ | ۴۸۵ | ۷۹۴/۵۸ | ۶۵ | ۲۵ | ۱۸۲۲/۵ | ۱۸۴۶/۰۸ | ۳۰۱۷ |
| ۱۰ | ۱۲۶۷/۲۵ | ۱۴۱۱ | ۱۹۷۴/۵۸ | ۴۷/۳۳ | ۲۶ | ۱۵۴۶/۴۲ | ۱۳۳۳/۰۸ | ۱۲۷۵/۴۲ |
| ۱۱ | ۱۲۲۳/۰۸ | ۷۴۰/۹۲ | ۲۱۷۴/۴۲ | ۴۷/۳۳ | ۲۷ | ۲۲۴۷/۶۲ | ۲۴۵۴/۲۵ | ۱۸۸۸/۹۲ |
| ۱۲ | ۵۳۴/۲۵ | ۱۰۸۸/۴۲ | ۱۴۷۶/۶۷ | ۴۸/۶۷ | ۲۸ | ۹۱۶۹/۵ | ۹۱۵۴ | ۲۹۹۱۶/۶۷ |
| ۱۳ | ۲۲۲۴/۵ | ۱۱۲۴/۰۸ | ۲۹۱۷/۰۸ | ۴۸ | ۲۹ | ۲۵۰/۱۷ | ۳۴۰/۲۵ | ۱۲۰۲/۶۷ |
| ۱۴ | ۱۰۲۶ | ۸۰۲/۷۵ | ۱۶۶۳/۰۸ | ۵۲/۵ | ۳۰ | ۶۰۰۴/۳۳ | ۱۷۴۲/۶۷ | ۵۱۹۹/۲۵ |
| ۱۵ | ۷۲۶ | ۶۳۸/۰۸ | ۸۶۱/۲۵ | ۴۲/۵ | ۳۱ | ۲۱۲۳/۳۳ | ۲۱۲۲/۲۵ | ۲۵۴۹/۳۳ |
| ۱۶ | ۶۱۵/۴۲ | ۵۶۶/۲۵ | ۸۳۷/۵ | ۵۲ | ۳۲ | ۲۷۶۷/۳۳ | ۸۸۵/۷۵ | ۲۸۸۳/۷۵ |

جدول ۴. نتایج آزمون همبستگی بین سواد اطلاعاتی و شاخصهای «امانت»، «عضو» و «مراجعه»

| سواد اطلاعاتی | | | همبستگی پیرسون |
|---------------|--------------|---------------------|----------------|
| تعداد | سطح معناداری | ضریب همبستگی پیرسون | |
| ۳۲ | ۰/۷۲۷ | -۰/۰۶۴ | امانت |
| ۳۲ | ۰/۴۵۶ | -۰/۱۳۶ | تعداد اعضا |
| ۳۲ | ۰/۳۸۸ | -۰/۱۵۸ | مراجعه |

آزمون همبستگی در جدول فوق نشان می‌دهد بین سواد اطلاعاتی و شاخص «امانت» ($r = -0/064$) در سطح آلفای ۰/۰۵ همبستگی معناداری وجود ندارد. همچنین، بین سواد اطلاعاتی و شاخص «تعداد اعضا» ($r = -0/136$) در سطح آلفای ۰/۰۵ نیز رابطه معناداری وجود ندارد. در مورد شاخص «مراجعه» نیز آزمون همبستگی نشان می‌دهد ($r = -0/158$) در سطح آلفای ۰/۰۵ معنادار نیست و می‌توان گفت بین میزان سواد اطلاعاتی و شاخص «مراجعه» رابطه معناداری وجود ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که از یافته‌های ارائه شده در بخش پیش برمی‌آید، کتابداران کتابخانه‌های عمومی تهران از میزان متوسطی از سواد اطلاعاتی در آموخته‌های خود برخوردارند که همسو با یافته‌های «تفرشی و انگورج تقوی» (۱۳۸۷) است با وجود این، همبستگی معناداری بین این توانایی و عملکرد کتابخانه دیده نشد؛ بدین معنا که آنان که سواد اطلاعاتی بالایی داشته‌اند، در ارائه خدمات، مانند کتابداران دارای سواد اطلاعاتی پایین، عمل کرده‌اند. توجیه احتمالی این مشاهده می‌تواند از دل نظریه جامعه اطلاعاتی یا سیاق و هدفهای کتابخانه‌های عمومی نهاد برآید.

ایده جامعه فراصنعتی را (که بعدها به جامعه اطلاعاتی تعبیر شد) «دانیل بل»^۱

1. Daniel Bell.

نخستین بار در دهه ۱۹۷۰ مطرح نمود. او در یک تقسیم‌بندی سه‌تایی، جامعه ماقبل صنعت‌گرایی (معاش از طریق زمین)، جامعه صنعت‌گرایی (تولید ماشینی) و جامعه فراصنعتی (کار با اطلاعات) را یک توالی تاریخی برشمرد. او بعدها جامعه فراصنعتی را «جامعه اطلاعاتی» نامید که از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. جامعه اطلاعاتی، جامعه‌ای است که اطلاعات در آن، سرمایه‌ای اساسی است. همچنین، او کار خدماتی را مطمئناً کار اطلاعاتی می‌داند. از این رو، ضرورتاً با سلطه کار خدماتی بر انواع فعالیتها، تحقق جامعه اطلاعاتی حجم بیشتری از اطلاعات را به وجود می‌آورد (بل، ۱۹۸۰). بعدها این ایده به صورتهای مختلف توسط افرادی نظیر «هربرت شیلر» (۱۹۸۶)، «آنتونی گیدنز»^۱ (۱۹۸۵)، «مانوئل کاستلز»^۲ (۱۹۹۴) و... جرح و تعدیل شد. اما نقطه عطف تمام این ایده‌ها این بود که در جامعه اطلاعاتی، کار اطلاعاتی (بخش خدمات) بر کار صنعتی و کار کشاورزی در جامعه غلبه پیدا می‌کند.

با توجه به اینکه جامعه اطلاعاتی مقدمه طرح بحث سواد اطلاعاتی به شمار رفته است، می‌توان سؤالی به این شکل مطرح کرد: اگر فرض کنیم ایده جامعه اطلاعاتی در بسیاری (برخی) از نقاط دنیا به تحقق پیوسته است (که «وبستر»^۳ (۱۳۸۰) با ارائه دلایلی در این امر تشکیک می‌کند)، وضعیت وقوع این ایده در ایران چگونه است؟ اگر پاسخ این باشد که ایران اکنون یک جامعه اطلاعاتی است، در چنین وضعیتی می‌توان گفت که می‌توانیم از لزوم تمرکز بر سواد اطلاعاتی در بخشهای مختلف جامعه (و کتابداران به عنوان بخشی از جامعه) نیز سخن بگوییم. اما اگر پاسخ «نه» باشد، در این صورت طرح بحث سواد اطلاعاتی به عنوان پیامد جامعه اطلاعاتی، به منظور سرمایه‌گذاری اجتماعی بر آن، امری ممتنع به نظر می‌رسد.

اگر به این نتیجه برسیم که جامعه ایران، اکنون جامعه‌ای اطلاعاتی است، باید به این سؤال نیز پاسخ دهیم که آیا برنامه‌ریزی کلان کتابخانه‌های عمومی در راستای چنین

1. Giddens, Anthony.
2. Castells, Manuel .
3. Webster.

وضعیتی شکل گرفته است یا نه؟ با توجه به شاخصهای ارائه شده توسط نهاد کتابخانه‌های عمومی در سند چشم انداز ۱۴۰۴، شاخص «امانت» به عنوان شاخصی از میزان استفاده از اطلاعات (تنها در قالب کتاب) است. با توجه به این امر، به نظر نمی‌رسد نهاد کتابخانه‌های عمومی با وجود گنجاندن یادگیری مادام‌العمر در سند خود، به وقوع جامعه اطلاعاتی و در پی آن سواد اطلاعاتی توجهی داشته باشد، زیرا اگر چنین امری را مد نظر داشت، با توجه به ویژگیهای سواد اطلاعاتی، استفاده از منابع الکترونیک، چندرسانه‌ای‌ها، آموزش هر یک از مهارتهای سواد اطلاعاتی و نظایر آن به عنوان شاخص رشد در کتابخانه‌های عمومی مد نظر قرار می‌گرفت.

اما نکته‌ای با بُعد نظری کمتر و بُعد عملی بیشتر اینکه، احتمال این نیز می‌رود که کتابداران از میزان تأثیرگذاری خود در جذب مراجعه‌کنندگان به کتابخانه بی‌اطلاع هستند و یا آگاهانه و شاید به دلیل کمبود نیروی انسانی شاغل در این کتابخانه‌ها و حجم وظایف خود، تمایلی به این کار نشان نمی‌دهند.

به هر روی، می‌توان گفت این پژوهش نه پاسخ به یک سؤال، که طرح یک سؤال اساسی است و باید از کسانی پرسیده شود که سواد اطلاعاتی را یک ضرورت برای جامعه ایرانی و کتابداران را بخشی از جامعه ایرانی می‌دانند. چه نشانه‌ها و دلایلی وجود دارد که سواد اطلاعاتی برای یک انسان ایرانی ضروری به شمار آید؟ اگرچه در طرح این پرسش از مفید بودن ایده سواد اطلاعاتی نیز غفلت نکرده‌ایم، اما باید پذیرفت که هر مفیدی برای هر چیزی مفید نیست. اگر براین نظر باشیم که ایران نیز در مسیر تبدیل به جامعه اطلاعاتی گام برمی‌دارد، یافته‌های این پژوهش ممکن است این اندیشه را به ذهن آورد که سطح مهارتهای سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی کمتر از آن است که تأثیر آنها بر عملکرد کتابداران و دیگران قابل مشاهده باشد.

منابع

- پریرخ، م. و عباسی، ز. (۱۳۸۳). آموزش سواد اطلاعاتی با روشها و راهبردها. در فتاحی، رحمت‌الله. آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی.

- مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
- تفرشی، ش. و انگورج تقوی، م. (۱۳۸۷). بررسی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تهران وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی شهر تهران. *فصلنامه دانش‌شناسی*، ۱ (۳)، ۲۹-۳۸.
- خالقی، ن. و سیامک، م. (۱۳۸۹). *آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی*. تهران: کتابدار؛ قم: دانشگاه قم.
- رضوان، آ.، کوکبی، م. و بیگدلی، ز. (۱۳۸۸). بررسی میزان سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان به منظور شناسایی نقاط قوت یا ضعف احتمالی آنها در این زمینه. *پیام کتابخانه*، ۱۵ (۳)، ۹-۳۷.
- سراج، ش. (۱۳۸۳، آبان). مفهوم سواد اطلاعاتی و با سواد اطلاعاتی در یک نگاه از دیدگاه کتابخانه. *ارتباط علمی: ماهنامه الکترونیکی پژوهشگاه علوم و فناوری ایران*، ۳ (۳). بازیابی ۲۵ فروردین ۱۳۹۰، از http://ejournal.irandoc.ac.ir/browse.php?a_code=A-10-2-371
- سیامک، م. (۱۳۸۶). تدوین ابزاری استاندارد برای سنجش سواد اطلاعاتی دانشجویان مقطع کارشناسی و آزمون آن بر روی دانشجویان دانشگاه فردوسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی، مشهد.
- علیزاده جدیدی، م. و قاضی‌زاده، ی. (۱۳۹۰، فروردین). بررسی سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان مازندران و تأثیر آن بر بروندهای علمی آنان. *ارتباط علمی: ماهنامه الکترونیکی پژوهشگاه علوم و فناوری ایران*، ۱۹ (۱). بازیابی ۹ اسفند ۱۳۸۹، از http://ejournal.irandoc.ac.ir/browse.php?a_code=A-10-513-11
- عینی، ا. (۱۳۸۸). طرح سلمان (سواد اطلاعاتی دانش‌آموزان جمهوری اسلامی ایران): الگویی برای آموزش سواد اطلاعاتی در چشم‌انداز بیست‌ساله آموزش و پرورش. در پریخ، مهری. کتابخانه‌های آموزشی پویاسازی نظام آموزشی و مشارکت در فرآیند یاددهی-یادگیری (ص. ۵۸۱-۵۹۸). مشهد: کتابدار.
- کاستلز، م. (۱۳۸۰) *اقتصاد، جامعه و فرهنگ (ظهور جامعه‌ی شبکه‌ای)*. ترجمه احمد علی‌قیان، افشین خاکباز، حسین چاوشیان؛ ویراستار علی پایا. تهران: طرح نو.
- معینی، م. (مترجم) (۱۳۸۳). *جامعه شبکه‌ای و هویت جدید: مصاحبه با مانوئل کاستلز. فصلنامه مجلس و پژوهش*، ۱۱ (۴۳)، ۴۳۱-۴۵۸.
- نشاط، ن. و حرّی، ع. (۱۳۸۳). *کتابخانه آموزشی در مدرسه کتابخانه مدار*. تهران: شبکه کتاب. نقش کتابداران در ارتقای فرهنگ مطالعه (۱۳۸۹). بازیابی ۱۶ تیر ۱۳۹۰، از <http://www.ibna.ir/vdcb9fbw.rhb5gpiuur.html>

- وبستر، ف. (۱۳۸۰). *نظریه‌های جامعه اطلاعاتی*. ترجمه اسماعیل قدیمی. تهران: قصیده‌سرا.
- Bell, Daniel (1980) *the social framework of the information society* (in: Forester, T, the microelectronic revolution, MIT Press, Cambridge, Mass).
 - Doyle, J (1994) information literacy in information society: A concept for the information age. Eric Clearinghouse of information.
 - Eve, Julie, Groot, Margo De, Schmidt, Ann-Marie (2007). Supporting longlife learning in public libraries. *Library Review*, 56, 485-393.
 - Castells, Manuel (1994) European cities, the informational cities, and the global economy. *New left review*, 204 (March April): 18-32.
 - Giddens, Anthony (1985) the nation state and violence: volume two of a contemporary critique of historical materialism. Cambridge: polity.
 - Julien, Heidi, Breu, Reegan D (2005). Instructional practice in Canadian public libraries. *Library and information science research*, 27 (3): 281-301
 - Schement, J. (2001) *Encyclopedia of communication and information*. New York: Macmillan Reference.
 - Schiller, H. (1986) the communication revolution: who benefits? , *media development*, 4: 18-20.
 - Skov, Annette (2004). Information literacy and the role of public libraries. *Scandinavian public library Quarterly*, 37 (3). [on-line] , available: http://www.splq.info/issues/vol 37_3/02.htm. [25 Febuary, 2011].